

71. BOA. – KK Mükerrer No: 523. – P. 12-13.
72. BOA. – A. DVNSNŞT d. 16. – P. 34-41.
73. Öztürk T. Özi... – P. 134.
74. BOA. – A. DVNSNŞT d. 16. – P. 35.
75. Kiel M. Silistre / Machiel Kiel // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. – Vol. 37. – İstanbul, 2009. – P. 205.
76. Kolodziejczyk D. Kamanıçe / Dariusz Kolodziejczyk // Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. – İstanbul, 2001. – Vol. 24. – P. 274-275. For Kamieniecki Campaign see : Gökyay O.S. Kamanıçe Muhafızlarının Çektiği / Orhan Şaik Gökyay // İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. – Issue23 (1979). – P. 281-300, 981-983.
77. Kolodziejczyk D. Kamanıçe... – P. 275.
78. Alan E. Yeni Bir Belgeye Göre XVII. Yüzyılın Sonunda Rumeli'de Kadılık Rütbeleri / Ercan Alan // Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. – 9/44 (June 2016). – P. 341-343, 351.
79. See : Kolodziejczyk D. The Defter-i Mufassal of Kamanıçe from CA. 1681- An Example of Late Ottoman Tahrir, Reliability, Function, Principles of Publication / Dariusz Kolodziejczyk // Osmanlı Araştırmaları XIII. – İstanbul, 1993. – P. 91-98.
80. Kolodziejczyk D. Kamanıçe... – P. 275. For Kamieniecki Province see : Kolodziejczyk D. Ottoman Podillja: The Eyalet of Kaméjanec 1672-1699 / Dariusz Kolodziejczyk // Harvard Ukrainian Studies, Harvard Ukrainian Research Institute. – Vol. 16. – No. 1/2 (June 1992). – P. 87-101.
81. Arık S. Polonya Kralı III. Jan Sabiensi Hükümdarlık Dönemi (1674-1696) / Sabire Arık // Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi. – Issue 38 (2005). – P. 216.
82. Aurel Decei A. Kamanıçe / Aurel Decei // İslam Ansiklopedisi. – Vol. 6, MEB pub. – P. 146.

Отримано: 26.06.2017.

Тарас Чухліб
(Київ)

РАНЬОМОДЕРНА УКРАЇНА У ПРОТИСТОЯННІ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ З ДЕРЖАВАМИ ЄВРОПИ: ІСТОРИКО-ГЕОПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА

Починаючи з кінця XIV ст., поступ світового історичного процесу значною мірою залежав від довготривалого геополітичного протистояння Османської імперії з країнами Центрально-Східної, Східної й Південно-Східної Європи. У цей міжнародний конфлікт були втягнуті не лише Україна, але й тогочасні народи Туреччини, Італії, Польщі, Литви, Росії, Криму, Австрії, Угорщини, Словаччини, Словенії, Болгарії, Греції, Румунії, Молдавії, Грузії, Вірменії, Албанії, Сербії, Хорватії, Боснії, Македонії, Чорногорії та ін. З цього часу остаточно оформилося східне питання – проблема взаємостосунків між європейськими державами і великою Османською імперією.

Важливим етапом у цьому протиборстві та міжнародній дипломатії став укладений 11 листопада 1606 р. між австрійським цісарем і турецьким султаном, а також залежним від Порту трансильванським князем, так званий Житваторокський мир, який

завершив австрійсько-османську П'ятнадцятилітню війну 1591-1606 рр. Згідно з його умовами центральноєвропейська держава Трансільванія визнавалася васалом Османської імперії. Її залежність полягала у сплаті Стамбулу щорічної данини та наданні в разі потреби війська, а також в обов'язковому затвердженні султанами нових князів, що обиралися на державних зборах князівства. Водночас угорсько-трансільванські князі звільнялися від постачання до Стамбула продовольчого податку. Обидві високі сторони зберегли свої військові завоювання – в Османів залишалися трансільванські міста Каніжа і Ерлау, а австрійці задовольнилися Вайцом і Ноградським комітатом. На захопленій території Угорщини Османами було утворено чергову турецьку провінцію (єялет) з центром в Буді, що на Дунаї. Ця адміністративна одиниця стала найбільш заглибленим у Центрально-Східну Європу володінням Високої Порти. Це османо-австрійське примирення дало змогу Стамбулу звернути свої погляди в бік Речі Посполитої.

Упродовж першої половини XVII ст. ранньомодерна Україна, яка знаходилася в межах державно-політичної системи Речі Посполитої, відіграла надзвичайно важливу роль в антиосманській боротьбі й по суті стала форпостом християнських країн Європи у Північному Причорномор'ї, на Чорному та Азовському морях. З утворенням упродовж 1648-1649 рр. нової ранньонаціональної держави – Українського гетьманату – ситуація в цьому європейському регіоні зазнала змін. Особливості турецької політики гетьмана Богдана Хмельницького полягали в тому, щоб в особі Османської імперії забезпечити собі надійного союзника (через набуття номінального васалітету) й таким чином позбавити турецького султана можливості за спиною гетьманату вступити у коаліцію з Річчю Посполитою. Окрім того, мир зі Стамбулом унеможливував також укладення кримсько-польського союзу і поглиблення мирних стосунків з Бахчисараєм, війська якого суттєво допомагали українцям у війні з Коронаю Польською.

Очевидно, що цілком втілити свої плани в життя Богданові Хмельницькому не вдалося. Адже Кримське ханство періодично відмовлялося від підтримки України й переходило на бік польського короля, що змушувало гетьмана шукати підтримки у Москви. Османська імперія, втягнута у війну з Венецією на Середземному морі, також не змогла надати необхідного військового захисту Українському гетьманатові ні в 1651 р., ні в 1653, ані в 1655 рр., коли оголошувалося про підлеглість гетьмана султану (саме ці аспекти козацько-османських відносин й до цього часу дискутуються в українській та зарубіжній історичній науці). Зовнішньополітичні заходи Українського гетьманату щодо Стамбула, Бахчисарая, Варшави та Москви поступово трансформувалися в політику, яка передбачала полівасалітету підлеглість новоутвореної «малої» держави Європи.

Період з кінця 1640-х рр. і до середини 1660-х рр., незважаючи на окремі конфліктні роки, характеризувався поглибленням контактів (головним чином, це виявлялося у прагненні гетьманських урядів України здобути військову підтримку турків і татар у боротьбі з

Варшавою та Москвою) між Українською державою та Османською імперією й залежним від неї Кримським ханством. В обмін на співпрацю українці відмовилися від військових походів на Чорне море, до Молдавії та Причорномор'я. Проте, якщо у першій половині XVII ст. козацька загроза становила для Османів одну з першочергових зовнішньополітичних проблем, то в другій половині століття спроби встановити контроль над Українським гетьманатом призвели головні держави регіону – Туреччину, Польщу, Росію (а також Швецію) – до серйозної конфронтації, що спричинила низку війн між ними.

Після укладення 10 серпня 1664 р. в угорському містечку Вашварі мирного договору між Османською імперією й Австрійським цесарством під зверхністю Османської імперії залишилося Трансільванське князівство і більшість комітатів Угорщини. Водночас турецько-австрійський мир 1664 р. справив помітний вплив на розвиток подій в ранньомодерній Україні. Адже тепер у Стамбула з'явилася реальна можливість втрутитись у довготривалу боротьбу, яку вели між собою Москва та Варшава за право зверхності над Українським гетьманатом. Крім того, завершувалася довголітня війна Високої Порти з Венеціанською республікою, а отже, турки могли звернути свою увагу на Чигирин, Київ та Кам'янець-Подільський. Це й підштовхнуло Варшаву та Москву до підписання миру за рахунок поділу України в Андрусові (1667 р.). Ситуація, яка склалася, активізувала дії тогочасних зверхників України (як Правобережної, так і Лівобережної) щодо пошуків шляхів підтримки своїх планів в особі турецького султана. На їхню думку, він зміг би забезпечити цілісність Української держави та її реальну участь у міжнародних відносинах Центрально-Східної Європи. Однак Османська імперія, яка спочатку виступала гарантом державності України (що було закріплено у Бучацькому мирі 1672 р. та Константинопольському договорі 1678 р. з Варшавою), також була змушена підписати угоду про розподіл сфер впливу в Україні (Бахчисарайський мир 1681 р. з Москвою). Водночас, упродовж останньої чверті XVII ст. Висока Порта робила все можливе для того, щоб не віддати землі правобережної частини України під владу польського чи московського монархів.

У цей час Кримське ханство, за дорученням турецьких султанів, виступало посередником (а деколи й партнером) у переговорах Османської імперії з Річчю Посполитою та Московською державою. Починаючи з 60-х рр. XVII ст., Бахчисарай проводив дипломатичну лінію щодо нейтралізації польських і російських впливів на Україну і підпорядкування його правителів своїй протекції. Постійні вторгнення кримських військ на українські землі знекровлювали їхній економічний потенціал та дестабілізували політичну ситуацію в країні.

Прагнення української еліти, яскравим виразником якої у досліджуваній період був гетьман Петро Дорошенко, до порозуміння з владою Речі Посполитої на умовах політичної, адміністративно-територіальної та національно-культурної автономії наштовхувалися на нерозуміння з боку королівських урядів Міхала Корибути Вишневецького і Яна III Собеського, а також сеймової шляхти. Корона Польська з огляду на різні причини намагалася інкорпору-

вати Українську державу й повернутися не до умов Гадяцької угоди 1658 р., а до тих стосунків, які існували з українським козацтвом напередодні 1648 р. Саме це й було однією з причин, яка підштовхувала гетьманський уряд Петра Дорошенка до османської протекції.

Геополітичні інтереси Османської імперії полягали в тому, щоб послабити позиції урядів Польщі та Росії й зашкодити їм створити «єдиний фронт» проти турецьких планів завоювання європейського регіону. Але задля цього Мегмеду IV Авджи необхідно було стабілізувати політичну ситуацію на Правобережній Україні, якій відводилася роль своєрідного плацдарму для поширення султанського впливу в Центрально-Східній та Південно-Східній Європі. Саме тому Порти, «помилівшись» з підтримкою Петра Дорошенка, звернулася до призабутої ідеї створення Українського (Руського) князівства на чолі з сином Богдана Хмельницького – Юрієм. Але вже вкотре цей напрям зовнішньополітичної орієнтації Османської імперії не спрацював. Так само виявилася нежиттєздатною й модель князівського управління Україною. Водночас дії султана Мегмеда IV Авджи щодо опанування ранньомодерною Україною вказували на тверді наміри Високої Порти щодо подальшого утвердження її впливу в цьому регіоні Центрально-Східної Європи.

Зважаючи на інкорпораційну політику щодо України Варшави і Москви, гетьманський уряд Петра Дорошенка запросив військо Османів для допомоги та в результаті довготривалих переговорів і обміну посольствами у 1669-1670 рр. визнав залежність від Високої Порти. Упродовж 1674-1675 рр. за допомогою довголічного союзника Османів Кримського ханства гетьман намагався замирити Османську імперію з Московським царством і створити антипольський блок держав у складі України, Росії, Туреччини та Криму. Однак, з огляду на позицію царського і султанського урядів, Дорошенку не вдалося досягнути примирення двох «високих» сторін. Під натиском військових сил Москви та підпорядкованого їй Батурина цей гетьман змушений був скласти булаву на користь лівобережного правителя України Івана Самойловича та його сюзерена – московського царя Олексія Михайловича.

З огляду на українсько-московський договір 1672 р. та мілітарну потугу України, до зовнішньополітичних побажань Лівобережної України уважно прислухалися в Москві. У цей час Батурин намагався перешкодити царям укласти «вічний мир» з Річчю Посполитою, що водночас позбавляло Росію можливості допомогти австрійському імператору та польському королю у війні з Османською імперією. Зважаючи на виснаження ресурсів України у війні з Портою упродовж 1676-1681 рр. та пам'ятаючи про жорсткий спротив Польщі утвердженню козацької держави ще з часів Хмельниччини, Іван Самойлович намагався відмовити російський уряд від пропонуваного Варшавою спільного походу проти турків у район Дунаю та виступав проти урядування на Правобережній Україні від імені турецького султана молдавського господаря Георге Дуки. Лівобережний гетьманський уряд надавав московському цареві необхідні консультації щодо розвитку міжнародних подій у східноєвропейському регіоні, в

т. ч. і щодо російсько-турецьких переговорів, які завершилися укладенням Бахчисарайського миру 1681 р. між Москвою і Стамбулом.

У контексті історико-геополітичної ретроспективи особливо потрібно наголосити на тому факті, що султан Мегмед IV Авджи був зацікавлений у створенні на території Західного Поділля провінції Османської імперії – еялету Каманеджі, який став найбільш заглибленим у європейський континент на північ від Стамбула володінням Високої Порти. Проте відносно легка перемога над підрозділами Речі Посполитої на Поділлі не дала туркам можливості об'єктивно оцінити військові сили своїх християнських супротивників у майбутньому. Однак це водночас підготувало султана Мегмеда IV Авджи та його великого візира Кара Мустафу нарешті розпочати втілювати у життя так довго виношувані всіма Османами плани щодо завоювання «золотого яблука» світу, столицею якого для них уявлявся австрійський Відень.

Упродовж 1683-1684 рр. у Європі відновився союз держав із гучною і релігійно визначеною назвою – Священна Ліга. Одним з головних ініціаторів і учасників цієї міжнародної коаліції була Річ Посполита. Слід відзначити, що рівень прихильності короля Яна III Собеського до українського козацтва визначався його бажанням утримати Правобережну Україну під своєю владою, а також ступенем військової загрози з боку Османської імперії. Адже Османи у цей час загрожували не тільки східним володінням Речі Посполитої, але й столиці Австрійської імперії Відню – одному з найбільших міст тогочасної Європи. Не випадково польський король почав ревно виконувати попередні зобов'язання щодо надання допомоги Габсбургам. У зв'язку з цим, враховуючи великий військовий досвід українців, були розіслані «закличні» універсали на території правобережної і лівобережної частин Українського гетьманату, а також на Запорозьку Січ. Відразу ж після утворення нової європейської Священної Ліги представники Ватикану налагодили стосунки з урядами України. Крім того, Річ Посполита, у руслі попередньої традиції, намагалася використати козацтво Південно-Східної Київщини та Східного Поділля як додаткову військову силу в боротьбі проти Османської імперії та залежних від неї країн. Правобережці разом із запорожцями запрошувалися для участі в багатьох військових походах польсько-литовської армії. Варшава також підтримувала проведення українцями самостійних бойових операцій, що не суперечили військовим планам Священної Ліги.

Участь «козацької» та «шляхетської» України у битві європейської коаліції держав проти Османської імперії під Віднем була хоча й не такою вже помітною, на перший погляд, але досить суттєвою. Адже поруч з більш ніж трьома сотнями козаків (серед них на сьогодні відомі імена полковника Апостола, сотників Чомухи і Потаренка, простих козаків Михайла Мовчана, Тарана та Яреми) у Віденській битві 1683 р. брала участь не тільки велика кількість шляхти, міщан та селян українського походження з Київщини, Волині, Брацлавщини, Підляшшя, Східної Галичини, а й військові підрозділи, очолювані навіть уніатськими (С. Вітвицький) і православними (Й. Шумлянський)

священиками з українських / руських земель Речі Посполитої. Разом з тим, слід відзначити, що й на боці Османської імперії у складі військ молдавського господаря Георге Дуки та угорсько-трансільвансько-словацького «короля куруців» Імре Тьокболі також воювала певна кількість козаків з Правобережжя та русинів-українців із Закарпаття.

У марші територіями Угорщини і Словаччини військо польського короля Яна III Собеського нараховувало лише 16 000 вояків, адже з більш ніж 22-тисячної армії, яка була під Віднем, близько 1 300 було вбито, 1 500 – поранено, а майже 4 000 захворіло (з них багато вмерло) на дизентерію й інші «військові» хвороби. Козацька складова (більше 3 тис. осіб) разом з хоругвами української шляхти з руських воєводств Речі Посполитої під час походу проти турків становила майже половину від загальної кількості армії Яна III Собеського на завершальному етапі Віденської кампанії.

Намагання уряду лівобережного Українського гетьманату на чолі з Іваном Самойловичем, а з 1687 р. – Іваном Мазепою, проводити власну зовнішню політику та військові дії, спрямовані на приєднання Правобережжя, розходилися з планами Варшави і Москви, які були одними з активних учасників антиосманської Священної Ліги у цьому регіоні Європи. Однак, незважаючи на це, Лівобережна Україна (яка знаходилося під протекторатом Московського царства) взяла активну участь у війні країн Священної ліги з Османською імперією упродовж 1686-1699 рр.

Зважаючи на протистояння між Османською імперією (включно з Кримським ханством) з одного боку та Австрійською імперією, Венеціанською республікою, Річчю Посполитою (за сприянням Ватикану) і Московською державою – з другого, українські правителі Правобережжя та Лівобережжя були вимушені маневрувати між Варшавою, Москвою, Стамбулом та Бахчисараєм, переходити з одного боку на інший, а, отже, відмовлятися від протекції одного сюзерена (короля, царя, султана або ж хана) на користь іншого. В окремі періоди гетьмани визнавали залежність від кількох монархів одночасно, що спонукає зробити висновок про проведення ними полісалаїтетної зовнішньої політики. Завдяки таким діям забезпечувалася міжнародно-правова легітимність та збереження інститутів Українського гетьманату як передмодерної Української держави.

Саме завдяки дієвій часті підрозділів українського козацтва Речі Посполитій та Московському царству вдалося досягти низки важливих воєнних перемог над Османською імперією, одними з найбільш визначних серед яких стали Віденська битва 1683 р. та взяття Азовської фортеці 1696 р. Однак певна кількість козацтва з Правобережжя та українсько-молдавського Придністров'я воювала на боці Османів. Дипломатичний і військовий конфлікт між європейською Священною Лігою та «мусульманським табором» сприяв розділу унітарного за часів правління Богдана Хмельницького гетьманату й заважав повноцінному проведенню скоординованої зовнішньої політики ранньомодерною Українською державою. У зв'язку з цим відбувався процес її поступового перетворення із суб'єкта на об'єкт впливу іноземних сюзеренів у міжнародних відносинах кінця 60-90-х рр. XVII ст.

Отже, починаючи з 1650-х рр. Висока Порта, разом з її головним васалом Кримським ханством, почала розглядатися козацькою Україною як потенційний протектор / сюзерен, а отже – союзник. Політику маневрування гетьмана Богдана Хмельницького між Варшавою, Москвою та Стамбулом продовжили його наступники на гетьманській посаді, які у 1660-х – першій половині 1670-х рр. неодноразово змінювали своїх монархічних зверхників, зокрема, звертались за підтримкою до Османської імперії. Головною мотивацією такої полівасалітетної зовнішньої політики було отримання від султана, короля чи царя кращих «прав і вольностей» для Українського гетьманату та його обезпечення від чужоземних вторгнень. Визнання гетьманом Петром Дорошенком васальної залежності від султана Мегмеда IV Авджи у 1669-1670 рр. мало на меті порушити плани Польщі щодо реваншу за попередні поразки, а також передбачало розрив умов Андрусівського перемир'я та Московського мирного договору 1667 р. між Річчю Посполитою й Московським царством задля об'єднання право- і лівобережної частин козацької держави під однією булавою.

Автономістські прагнення правителів Правобережної України збігалися з планами Високої Порти щодо розширення підвладних територій у цьому регіоні Європи. Після підкорення Молдавії, Волощини, Трансільванії та частини Угорщини прийшов час і для України. Походи багатотисячних турецьких військ у 1672, 1674, 1677 та 1678 рр. на українські землі з одного боку передбачали підтримку боротьби гетьманів Петра Дорошенка та Юрія Хмельницького проти Польщі та Московії, а з іншого – закінчилися утворенням османської провінції на Західному Поділлі, зруйнуванням столиці гетьманату Чигирини та перетворенням значної частини Правобережної України в «пустельне поле».

Військова і дипломатична протидія Варшави, Москви та Відня унеможливила реалізацію політичних проектів правобережних гетьманів Петра Дорошенка, Юрія Хмельницького і молдавського князя Георга Дуки щодо утворення Українського (Руського) князівства під протекторатом Стамбула. Гетьманський уряд Лівобережної України, який разом з Московською державою спочатку відвоював Чигирин у Дорошенка й потім захищав його від турків та сина Хмельницького, мав власний погляд на перспективи розвитку тогочасної міжнародної ситуації. Гетьман Іван Самойлович, виношуючи плани об'єднання право- і лівобережної частин колись єдиного гетьманату, спонукав свого протектора московського царя Федора Олексійовича припинити війну з Османами згідно з Бахчисарайським миром 1681 р. та перешкоджав планам Москви щодо примирення з Річчю Посполитою. Саме цей турецько-московський договір певним чином стабілізував ситуацію на українських землях і дозволив Високій Порті перегрупувати власні сили й підготуватися до вирішальної сутички з Австрійським цісарством за Відень.

Річ Посполита не могла примиритися з тим, що на її «східних кресах» утворилася «державна козаків». Упродовж 60-х – початку 80-х рр. XVII ст. польські королі Ян II Казимир, Міхал Корибут Вишневецький та Ян III Собеський не визнавали прав українських гетьманів на само-

стійне володарювання. Реалізацією цієї політики стали військові походи 1663/1664, 1667, 1671, 1673 р. та 1674 рр. в межі України. Разом з тим, події польсько-турецьких війн 1667-1672 рр. та 1673-1676 рр. змусили Варшаву задуматися над питанням підсилення власної боеготовності. У зв'язку з цим, королями була започаткована практика створення маріонеткових козацьких урядів. Водночас необхідність допомоги Австрії у війні з Османами у Центральній Європі активізувала пошуки урядом Речі Посполитої підтримки цих планів козацтвом не лише з Правобережжя, але і з Лівобережжя та Запорозжжя.

Якщо в Андрусівському перемир'ї 1667 р., Бучацькому перемир'ї 1672 р., ратифікованому в 1678 р. Журавненському договору, Бахчисарайському трактаті 1681 р., Вічному миру 1686 р. про Український гетьманат йшлося як про розділене між Польщею, Росією і Туреччиною державно-політичне утворення, то в польсько-турецькому Карловицькому договорі 1699 р. про Правобережну Україну вже згадувалося лише як про територіальну одиницю Речі Посполитої, а на землях так званої Ханської України пропонувалося скасувати уряд «українського козацького гетьмана». Натомість османсько-російський Константинопольський мир 1700 р. (укладений між Стамбулом і Москвою невдовзі після двохстороннього Карловицького перемир'я 1699 р.) не змінював політико-правовий статус іншого автономного державного утворення – Лівобережної України, яке перебувало під царським сюзеренітетом. Таким чином, за Батурином у той час все ж таки зберігалася обмежена міжнародно-правова суб'єктність.

Після перемоги європейських держав над турками під Віднем у планах Українського гетьманату сталися кардинальні зміни. Був створений фронт антиосманської боротьби у підпорядкованих султанові територіях Західного Поділля та Молдавії, а також у межах володінь Туреччини і Криму в Північному Причорномор'ї. Важливою сторінкою цих подій став похід у листопаді 1683 – січні 1684 рр. козацьких підрозділів на чолі з гетьманом Стефаном Куніцьким у район Кишинєва і Тягині (Бендер), а потім – на османські фортеці Килію, Білгород (Ак-Керман) та Ізмаїл. Хоча похід козацького війська завершився невдало, Османи були змушені відтепер враховувати можливість такого нападу, що спричинило переміщення з Центрально-Східної Європи значних сил для оборони та утримання молдавських і причорноморських фортець.

Треба відзначити вагому участь багатотисячних козацьких військ ранньомодерної України у взятті Азову, а також Кази-Кермену, Мустрит-Кермену, Іслам-Кермену, Мубарек-Кермену й битвах за інші османські фортеці у пониззі Дніпра та Бугу, на Дністрі, а також Північному Причорномор'ї та Молдавії. Узгоджені військові дії козацьких полків з Лівобережжя, Правобережжя та Запорозжжя здійснювалися на виконання військових планів держав Священної Ліги, які після Віденської битви 1683 р. продовжували вести війну з Османською імперією та її васалами у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі.

За нашими підрахунками, упродовж 1684-1699 рр. українське козацьке військо здійснило 9 великих (кількість підрозділів –

від 10 до 60 тис. осіб), близько 10 середніх (від 5 до 10 тис.) та 50 менших (від 300 осіб до 5 тис. осіб) походів до Кримського ханства та контрольованих Османами і Гіреями Молдавського князівства, пониззя Дніпра, Бугу, Дністра і Дунаю, Північного Причорномор'я та Приазов'я, а також декілька морських виправ на Чорне море.

Лівобережна та Правобережна Україна разом із Запорозькою Січчю виступали важливим фактором в міжнародних планах утвореної 1684 р. європейської Священної Ліги (до неї увійшли Відень, Варшава та Венеція під патронатом Ватикану, а у 1686 р. долучилася Москва), які були спрямовані на боротьбу з Османською імперією в Центрально-Східній, Східній та Південно-Східній Європі. Військові кампанії українського війська на чолі з Іваном Мазепою поряд з перемогами Австрійської імперії над турками в Угорщині змусили Османів наприкінці XVII ст. задуматися щодо укладення мирного договору зі Священною Лігою. Підписання упродовж 1699-1700 рр. відповідних мирних договорів Австрії, Польщі, Венеції та Росії з Туреччиною означало завершення війни між учасниками довгосотлітнього геополітичного конфлікту.

Отримано: 5.07.2017.

Олександр Мацьков
(Кам'янець-Подільський)

РОЛЬ І МІСЦЕ КРИМСЬКОГО ЧИННИКА У ЧУДНІВСЬКІЙ КАМПАНІЇ 1660 РОКУ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кримське ханство з останньої третини XV ст. перебувало у васальній залежності від свого сюзерена Османської імперії. По мірі зміцнення своїх позицій, політика Бахчисарая почала абстрагуватися від політичної концепції Порти й не завжди співпадала з її інтересами. На прикладі Чуднівської кампанії 1660 р. хотіли б звернути увагу істориків на кримський чинник, а саме – завдання, які ставив перед собою ханат в ході її проведення. Поширена в історіографії думка про татар як додаткову мілітарну силу, котра слугувала лише своєрідним засобом для реалізації чужих зовнішньополітичних планів, на наш погляд, не відповідає дійсності. Історія знає низку прикладів (Зборівська угода 1649 р., Жванецька кампанія 1653 р.), коли саме фактор кримської присутності відігравав вирішальну роль у перемозі однієї із сторін. Оскільки тема не ставала предметом спеціального вивчення, її актуальність полягає у спробі з'ясувати місце і роль татарського війська в ході збройного протистояння, українсько-польських, а згодом і польсько-московських переговорів восени 1660 р.

Дослідники, які займалися вивченням подій під Чудновим, дають лише загальну характеристику ролі татарського війська. Головна увага зосереджувалася переважно на висвітленні проблеми його чисельності. В українській історіографії варто виокремити доробок